

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TRANSCHEGARAVIYLIK SHAROITIDA HUDUDiy TURIZMNI RIVOJLANTIRISH

Naurizbayev Aliakbar Rustamovich

iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Innovatsion texnologiyalar universiteti dotsenti

akbarshox_9292@uit.uz

Annotatsiya. Maqolada sohaning ichki zaxiralarini faollashtirish hisobiga Qoraqalpog'iston Respublikasida mintaqaviy turizm samaradorligini oshirish yo'nalishlari ko'rib chiqilgan. Kadrlar malakasini oshirish, infratuzilmani attestatsiyadan o'tkazish, ta'mirlash va obodonlashtirish ishlarini olib borish, shuningdek, kam byudjetli sayyohlik dasturlarini tashkil etish uchun mavsumlararo davrlardan tizimli foydalanish zarurati asoslab berilgan. Taklif etilayotgan chora-tadbirlar bandlikni barqarorlashtirish, korxonalar daromadini oshirish, turistik xizmatlar sifatini yaxshilash hamda mintaqaviy turizmni rivojlantirishning barqaror modelini shakllantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: turizm, samaradorlik, hududiy rivojlanish, mavsumiylik, Qoraqalpog'iston, kadrlar salohiyati, infratuzilma, barqaror rivojlanish.

РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ТРАНСГРАНИЧНОСТИ

Науризбаев Алиякбар Рустамович

доктор философии (PhD) по экономическим наукам, доцент

Университета инновационных технологий

Аннотация. В статье рассматриваются направления повышения эффективности регионального туризма в Республике Каракалпакстан путем активизации внутренних резервов отрасли. Обосновывается необходимость систематического использования межсезонных периодов для подготовки кадров, сертификации инфраструктуры, ремонта и модернизации, а также для организации бюджетных туристических программ. Предлагаемые меры направлены на стабилизацию занятости, увеличение доходов предприятий, повышение качества туристических услуг и формирование устойчивой модели развития регионального туризма.

Ключевые слова: туризм, эффективность, региональное развитие, сезонность, Каракалпакстан, человеческие ресурсы, инфраструктура, устойчивое развитие.

DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURISM UNDER CROSS-BORDER CONDITIONS

Naurizbaev Aliakbar Rustamovich

PhD in Economics, Associate Professor at the

University of Innovation Technologies

Abstract. The article considers the directions of increasing the efficiency of regional tourism in the Republic of Karakalpakstan by activating the internal reserves of the industry. The need for systematic use of interseasonal periods for personnel training, infrastructure certification, repair and improvement, as well as for organizing low-budget tourist programs is substantiated. The proposed measures are aimed at stabilizing employment, increasing enterprise income, improving the quality of tourist services, and forming a sustainable model of regional tourism development.

Keywords: tourism, efficiency, regional development, seasonality, Karakalpakstan, human resources, infrastructure, sustainable development.

Kirish

Turizmni rivojlantirish O'zbekiston mintaqaviy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, aholi bandligini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Noyob tabiiy va madaniy salohiyatga ega Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida turizm hududlarni kompleks rivojlantirish hamda aholi turmush sifatini yuksaltirish vositasi sifatida qaraladi [1].

Shu bilan birga, mintaqada turizmning rivojlanishiga bir qator omillar to'sqinlik qilmoqda va ularning orasida eng asosiysi sayyohlar oqimining mavsumiy xususiyatga ega ekanligidir. Aksariyat turistik diqqatga sazovor maskanlar asosan bahor-yoz davrida faoliyat yuritadi, kuz-qish oylari esa ishbilarmonlik faolligining pasayishi, ish o'rinlarining qisqarishi va korxonalar daromadlarining kamayishi bilan kuzatiladi.

Adabiyotlar sharhi

Transchegaraviy sharoitda hududiy turizmni rivojlantirish masalasi bo'yicha xorijiy va O'zbekiston olimlari tomonidan qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xorijiy adabiyotlarda C. Jensen ekstremal iqlim sharoitlarining turizmga ta'sirini o'rganib, transchegaraviy hududlarda turizm xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash muhimligini ta'kidlaydi. M. Kozak Turkiya va Gretsiya misolida transchegaraviy turizmni rivojlantirishda marketing strategiyalari va hududiy brend yaratish muhimligini ko'rsatadi. E. Salouw, B. Setiawan va A. Sarwadi transchegaraviy turizm bo'yicha ilmiy ishlarni tahlil qilib, ushbu yo'nalishda imkoniyatlar va muammolar mavjudligini qayd etadi. Burns, Rogerson va Sinclair Yevropa tajribasi asosida transchegaraviy turizm hududlararo iqtisodiy integratsiyani kuchaytirishini asoslab beradi. J. Fogarasi esa chegaralararo hamkorlikning nazariy va amaliy jihatlarini yoritib, turizm rivojida institutsional hamkorlik muhimligini ko'rsatadi.

O'zbekiston olimlari orasida S. Tuxliyev, N. Abdullaeva, A. Qudratov, Sh. Xodjayev kabi tadqiqotchilar hududiy turizmni rivojlantirish, turizm infratuzilmasini takomillashtirish, turizm resurslaridan samarali foydalanish va davlat siyosatini rivojlantirish masalalarini o'rgangan. Ularning ishlarida O'zbekistonda turizmni hududiy jihatdan rivojlantirish, ichki va xalqaro turizmni kengaytirish hamda transchegaraviy hamkorlikni mustahkamlash zarurligi ta'kidlanadi.

Umuman, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, transchegaraviy hududlarda turizmni rivojlantirishda xorijiy tajriba bilan bir qatorda O'zbekiston olimlarining ilmiy yondashuvlari ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular infratuzilma, marketing, boshqaruv va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Metodologiya

Mazkur muammoning yechimi samaradorlikni oshirishning ichki zaxiralarini – kadrlar, infratuzilma va tashkiliy xarakterdagi yashirin imkoniyatlarni izlashni talab etadi. Ulardan foydalanish soha barqarorligini oshirishga va uning yil davomidagi rivojlanishini muvozanatlashtirishga imkon beradi [2].

Ichki zaxiralardan foydalanishning nazariy-uslubiy asoslari quyidagicha. Turizm faoliyatini boshqarishda ichki zaxiralar deganda, ichki resurslar va salohiyatlar majmui tushuniladi. Ulardan foydalanish katta hajmdagi tashqi sarmoyalarni talab qilmaydi, biroq soha faoliyati samaradorligining o'sishini ta'minlaydi.

1-rasm. O'zbekistondagi ichki turizmning rivojlanishi

S.G.Lazarev [3] ta'kidlashicha, ichki zaxiralar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- kadrlar bilan ishlash va tashkiliy jarayonlarni optimallashtirish;
- mavsumlar oralig'idagi vaqtdan oqilona foydalanish;
- marketing va xizmat ko'rsatishni takomillashtirish;
- xodimlarning malakasini oshirish;
- faoliyatni to'xtatmagan holda infratuzilmani rekonstruksiya qilish.

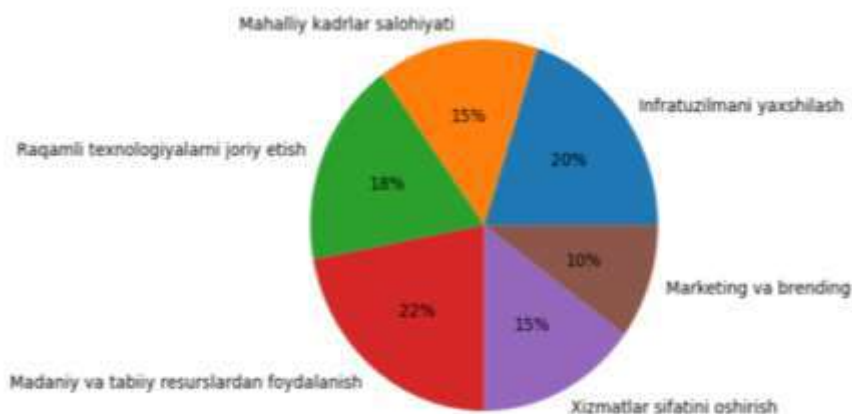
Ushbu zaxiralardan samarali foydalanish mavsumiy tebranishlar va tashqi omillarga bog'liqlikni kamaytiradigan barqaror turizm modelini shakllantirishga ko'maklashadi.

Qoraqalpog‘iston kabi investitsiyaviy jozibadorligi past hududlar uchun aynan ichki tashkiliy chora-tadbirlar rivojlanishning asosiy vositasiga aylanadi.

Qoraqalpog‘istonda turizmni rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlari qanday? Qoraqalpog‘iston Respublikasi turizmni rivojlantirish uchun ulkan salohiyatga ega: Xorazm sivilizatsiyasining tarixiy yodgorliklari, Orolbo‘yining betakror manzaralari, etnografik an‘analar, o‘ziga xos madaniyat va Nukusdagi I. V. Savitskiy nomidagi Davlat san‘at muzeyida saqlanayotgan mashhur asarlar to‘plami shular jumlasidandir.

Biroq, statistika ko‘rsatishicha, mintaqaning O‘zbekiston turistik xizmatlari umumiy hajmidagi ulushi sezilarli darajada pastligicha qolmoqda — taxminan 3–4% [4]. Buning asosiy sabablari:

- yirik transport yo‘laklaridan uzoqda joylashganligi;
- infratuzilmaning zaifligi va qulaylik darajasining pastligi;
- sayyohlik mavsumining cheklanganligi (aprel–oktyabr);
- xodimlarning malakasi yetarli emasligi.

2-rasm. Mintaqaviy turizm samaradorligini oshirishning ichki zaxiralari

Natijalar

Natijada, hudud salohiyatidan atigi 50% foydalanilmoqda, qish oylarida esa mehmonxonalarning to‘liqlik darajasi 20–25% gacha tushib ketadi [5].

Shu bois, asosiy vazifa — turizmni mavsumiy formatdan barqaror faoliyat yurituvchi sektorga aylantirishdir. Bunda mavsumdan tashqari davr tayyorgarlik, malaka oshirish va yangilanish vaqtiga aylanadi.

Ichki samaradorlik zaxiralaridan foydalanish bir necha yo‘nalishni o‘z ichiga oladi:

1. Xodimlarning malakasini oshirish va attestatsiyasi. Mavsumlar oralig‘i turizm sohasi xodimlarining faol kasbiy rivojlanish davri sifatida qaralishi lozim. Oliy ta‘lim muassasalari va mehmonxona biznesi assotsiatsiyalari ishtirokida hududiy o‘quv markazini tashkil etish quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish imkonini beradi:

- servis va mehmondo‘stlik;

- ekologik va madaniy turizm asoslari;
- menejment va marketing;
- xorijiy tillar va muloqot.

Xodimlarni davriy attestatsiyadan o'tkazish hamda korxonalarni milliy sifat standartlari asosida sertifikatlash hududiy turizm mahsulotining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi [6].

2. Turizm infratuzilmasi obyektlarini konservatsiya qilish va yangilash

Qishda joylashtirish obyektlarini rejali ta'mirlash va modernizatsiya qilish, mebel, interyer, kommunikatsiyalarni yangilash, tutash hududlarni obodonlashtirish maqsadga muvofiqdir. Sovuq mavsumda ishlamaydigan obyektlarning bir qismi vaqtincha konservatsiya qilinishi mumkin, bu esa ularning eskirishiga yo'l qo'ymaydi va ekspluatatsiya xarajatlarini kamaytiradi.

Shuningdek, bahorgi obodonlashtirish ishlarini — ko'kalamzorlashtirish, yo'l ko'rsatkichlarini o'rnatish, dam olish maskanlari va veloyo'laklarni jihozlash tavsiya etiladi. Bunday amaliyot Qozog'iston va Rossiyaning bir qator hududlarida muvaffaqiyatli qo'llanib kelinmoqda, u yerda mavsumlar oralig'idan tig'iz davrga tayyorgarlik ko'rish uchun foydalaniladi [7].

3. Kam byudjetli turlar va ijtimoiy dasturlarni tashkil etish. Mavsumlar oralig'ida infratuzilma bandligini saqlab qolish uchun kam xarajatli va ijtimoiy turlarni rivojlantirish zarur. Bular dam olish kunlari uchun ekskursiyalar, ma'rifiy sayohatlar, etnografik yo'nalishlar, gastronomik festivallar, maktab va korporativ dasturlar bo'lishi mumkin.

3-rasm Turizm tarmoqlari rivojlanishi

Bunday turlar ichki talabni rag'batlantirib, kichik biznes rivojiga ko'maklashadi va mahalliy aholining sayyohlik faoliyatida ishtirok etishi uchun imkoniyatlar yaratadi. N. A. Golubeva ta'kidlaganidek [8], "mahalliy

aholiga mo'ljallangan ichki turizm sayyohlik infratuzilmasining barqarorligini ta'minlaydi va tashqi oqimlarga bog'liqlikni kamaytiradi”.

Xulosa

Bu Qoraqalpog'iston uchun ayniqsa dolzarbdir: Nukus, Xo'jayli, Chimboy aholisini turizmga jalb etish qo'shimcha daromad manbai bo'lib xizmat qiladi va hududiy o'ziga xoslikni mustahkamlaydi.

Mavsumlar oralig'idan ichki o'qitish, ta'mirlash va obodonlashtirish uchun foydalanish kadrlarni saqlab qolishga va xodimlarning sohadan ketib qolishining oldini olishga yordam beradi. Vaqtinchalik mavsumiy bandlik dasturlarini (ta'mirlash va obodonlashtirish ishlarida) yaratish aholini barqaror daromad bilan ta'minlash imkonini beradi.

Qo'shimcha moliyaviy resurslarni quyidagilar hisobidan shakllantirish mumkin:

- mavsumiy foydani qayta taqsimlash;
- bo'lajak turlar uchun bonuslar va qisman oldindan to'lov tizimini joriy etish;
- Turizmni rivojlantirish bo'yicha davlat va xalqaro grantlarda ishtirok etish [9].

Yuqorida qayd etilganlarni amalga oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari quyidagilardan iborat. Taklif etilayotgan chora-tadbirlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish davlat, biznes va jamoat tuzilmalarining sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirishni talab etadi. Asosiy yo'nalishlar:

1. Mahalliy ma'muriyatlar, oliy ta'lim muassasalari va xususiy operatorlar vakillarini o'z ichiga olgan Qoraqalpog'iston turizmi bo'yicha idoralararo muvofiqlashtiruvchi kengash tashkil etish.

2. Mavsumiy chora-tadbirlar rejalarini ishlab chiqish: kadrlar malakasini oshirish, ta'mirlash, obodonlashtirish, reklama kompaniyalari.

3. Turizm obyektlarining texnik holati ko'rsatilgan ma'lumotlar bazasini shakllantirish, bu ularni modernizatsiya qilishni rejalashtirish imkonini beradi.

4. Mintaqaning me'moriy va madaniy o'ziga xosligini hisobga olgan holda turizm hududlari uchun mintaqaviy “dizayn-kod” joriy etish.

5. Kichik biznes va oilaviy korxonalarni mikrokreditlar hamda soliq imtiyozlari orqali qo'llab-quvvatlash.

Shunday qilib, ichki zaxiralardan foydalanish vaqtinchalik inqirozga qarshi chora emas, balki tizimli rejalashtirishning bir qismiga aylanishi zarur. Ichki zaxiralardan foydalanishning xalqaro va milliy tajribasi. Jahon amaliyotida turizm mavsumiyligi yaqqol namoyon bo'ladigan mamlakatlar – Finlyandiya, Norvegiya, Kanadada ichki zaxiralardan faol foydalaniladi. Bu mamlakatlarda mavsumlar oralig'idagi davr gidlar malakasini oshirish, uskunalarni tekshirish, obodonlashtirish va yangi dasturlarni joriy etish uchun ishlatiladi.

O‘zbekistonda ham ijobiy o‘shish sur‘ati kuzatilmoqda. 2025-yilgacha turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasi [10]ga ko‘ra, quyidagilarga alohida e‘tibor qaratilmoqda:

- kadrlar tayyorlash;
- xizmatlarni raqamlashtirish;
- turizmning ekologik barqarorligini oshirish;
- ichki talabni rag‘batlantirishga imkon beradi.

Qoraqalpog‘iston ushbu yo‘nalishlardan o‘z dasturlari uchun asos sifatida foydalanishi va ularni mintaqaviy sharoitlarga moslashtirishi mumkin.

Shunday qilib, mintaqaviy turizm samaradorligini oshirishning ichki zaxiralaridan foydalanish Qoraqalpog‘iston Respublikasi barqaror rivojlanishining haqiqiy vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Maqolada taklif etilgan chora-tadbirlar quyidagilarga imkon beradi:

- turistik xizmatlar sifatini oshirish;
- xodimlarning bandligi va daromadlari barqarorligini ta‘minlash;
- infratuzilmaning texnik holatini yaxshilash;
- ichki turizm va ijtimoiy tashabbuslarni faollashtirish.

Uzoq muddatli istiqbolda bu Qoraqalpog‘istonning ekologik va madaniy turizm hududi sifatidagi ijobiy obro‘-e‘tiborini shakllantiradi, yangi ish o‘rinlari yaratadi hamda mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy poydevorini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Капустина О. И. *Региональные аспекты развития внутреннего туризма*. — Екатеринбург: УрФУ, 2020. — 212 с.
2. Маманабиева Н. И., Муминова А. З. *Туризм как фактор устойчивого развития регионов*. — Ташкент: Университет мировой экономики и дипломатии, 2022. — 180 с.
3. Лазарев С. Г. *Управление эффективностью туризма в регионах*. — Санкт-Петербург: Герда, 2021. — 164 с.
4. Госкомтуризм Узбекистана. *Отчёт о состоянии туристической отрасли по регионам*. — Ташкент, 2024. — 56 с.
5. Козлов В. П. *Сезонность в туристской деятельности и пути её регулирования*. — Москва: Финансы и статистика, 2019. — 195 с.
6. Юсупов Ш. М. *Кадровый потенциал туристической отрасли Узбекистана*. — Самарканд: СамГУ, 2022. — 134 с.
7. Ахмедова Р. С. *Инфраструктурное обеспечение туризма: региональный аспект*. — Ташкент: Fan va texnologiya, 2020. — 205 с.
8. Голубева Н. А. *Малобюджетный туризм: экономические и социальные эффекты*. — Казань: КФУ, 2021. — 98 с.
9. Министерство туризма Республики Узбекистан. *Программа развития внутреннего туризма 2023–2025*. — Ташкент, 2023. — 64 с.
10. *Концепция устойчивого развития туризма Узбекистана до 2025 года*. — Ташкент: Министерство туризма, 2023. — 72 с.